

Петро Токар,

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, науковий співробітник НН Інституту євроінтеграційних досліджень, директор НДІ міграції і демографії, директор Транскарпатського центру Жана Моне з досліджень європейських стратегій розвитку ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

МІГРАЦІЯ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ У СУЧАСНИЙ ПЕРІОД ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СИТУАЦІЮ В КРАЇНАХ ЄС (з практики дослідження проблеми)

Повномасштабна агресія РФ проти України спричинила масштабні міграційні хвилі втікачів від війни до Європи та Північної Америки, призвела до виникнення нових соціально-економічних проблем, ще більшого падіння економіки, всезагальних кризових явищ в усіх сферах суспільного життя, загроз та викликів національній безпеці держави. Цей процес призвів до глибоких змін не лише в українській спільноті, а й в усіх країнах Європи і на глобальній політичній карті світу в цілому. Здебільшого він незворотний.

Світ поділився на групи чи блоки, що призвело до радикальних змін, глобальної конфліктної ситуації, в основі якої – ставлення до війни в Україні. З одного боку, світ об'єднався на захист прав і свобод, цінностей і безпеки людини, демократії та суверенітету навколо України, а з іншого – на боці агресора війни кривда і насильство, вбивства, поневолення і страждання людей, загроза миру і життю на Землі. Є й третя група так званих нейтральних країн і їх байдужих до чужого горя народів, або очікуючих можливості на цій війні нажитися.

Більшість цивілізованих країн за допомогою науковців та великої армії експертів ведуть науково-дослідницьку роботу, результати якої лягають в основу практик громадсько-політичних інституцій та діяльності урядів тих держав, які прагнуть скеровувати цей суспільний процес у позитивне русло. Предметом досліджень багатьох науковців є і процеси в країні агресора та його посіпак, але зазвичай вони закриті і до них доступу немає, тому висновки робляться головним чином на основі опосередкованих ознак чи розвідданих союзників, залежно від мети.

Велика частина досліджень направлена на вивчення міграційного процесу та інших проблем, пов'язаних з втікачами від війни, біженцями і вимушеними переселенцями, їх захистом та ціннісними орієнтаціями, нинішніми і майбутніми намірами стосовно України, поведінкою і міжгруповими та міжособистими відносинами в країнах їх перебування. У статті пропонується підхід щодо систематизації соціологічних досліджень у контексті російсько-української війни, наведено деякі їх результати.

Ключові слова: Україна, ЄС, РФ, війна, міграція, демографія, дослідження, соціальні перетворення, концептуальний підхід.

Актуальність проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій.

В українській науці проблеми застосування практики соціологічних досліджень взагалі і міграції як чинника соціальних перетворень у сучасний період глобалізації та їх вплив на ситуацію в Україні та в країнах ЄС зокрема, а також ставлення в цих країнах до українських мігрантів, біженців і втікачів від війни, вирішення соціальних проблем переселенців в Україні в такому контексті не досліджувалися. З початком розв'язання повномасштабної війни коаліції РФ-РБ проти України актуалізація тематики радикально підвищилася.

Разом з тим, названими вище проблемами, а також соціологічними дослідженнями з питань ставлення українського населення до війни, стосовно базових цінностей типу власного громадянства, ідентичності, рівня національної стійкості, ставлення до РФ та росіян, щодо вступу до ЄС і НАТО, проблем релігії і церкви, демографії, населення окупованих територій, свого майбутнього та України і українськості найактивніше і системно опікуються Київський міжнародний інститут соціології (КМІС), Інститут соціології НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень імені Михайла Птухи, соціологічна група «Рейтинг», Центр ім. Разумкова та деякі інші [1; 2; 3; 4].

Активніше нині вивчається в країнах Євросоюзу проблема ставлення місцевого населення та їх урядів до втікачів від війни в Україні, їх намірів стосовно інтеграції та повернення на Батьківщину. Зокрема найпомітнішими, окрім національних інституцій (див., наприклад, у Словаччині – це IVO та GLOBSEC) [5; 6; 7], є авторитетні дослідницькі центри, які здійснюють такі дослідження, і вони є цілком доступними для науковців та всіх, хто цікавиться цією проблематикою [8].

Більше того, вже понад рік, як окреслилися дослідницькі центри, які прагнуть, попри все, об'єктивно аналізувати процеси в РФ, і за певних умов з їх результатами ми також маємо можливість ознайомитися і мати певні уявлення про настрої в окремих регіонах та в цілому по РФ [9]. Є цікаві соціологічні матеріали, які досліджують проблеми в РФ, частина з них знаходиться за кордоном, з певних причин ми їх не називаємо, але на їхні соціологічні і не тільки матеріали, без-

перечно, зважуємо. Наприклад, дослідження з економічної проблематики в самій РФ об'єктивними апріорі бути не можуть, адже вся офіційна статистика там або брехлива, або прихована, тому відповіді на ці теми шукають поза РФ.

Важливе місце займають регіональні соціологічні дослідження в Україні, зокрема на Закарпатті, проведені серед вимушених переселенців [10], а також завдяки новим можливостям для досліджень, які відкрилися в рамках реалізації науково-освітньої програми ЄС Еразмус+ (напряв Жана Моне), зокрема здійснені серед цільової аудиторії слухачів під час проведення літніх шкіл у рамках реалізації міжнародного проєкту «Транскарпатський центр Жана Моне з досліджень європейських стратегій розвитку УжНУ» (ТЦЖМ) [11; 12; 13]. Зазначені дослідження відіграли принципово важливу роль у відпрацюванні методології та методики подальшого їх проведення, до того ж стали пілотно-розвідувальним етапом підготовки та реалізації фундаментальних і навіть міжнародних науково-дослідницьких проєктів до і після початку війни, що суттєво посилює їх актуальність та порівняльність.

Мета статті та предмет її дослідження – аналіз останніх наукових і зокрема соціологічних досліджень у рамках деяких міжнародних дослідницьких проєктів, Центру Жана Моне УжНУ, їх актуального значення для науково-освітньої практики в умовах війни, насамперед для розвитку суспільних наук в УжНУ.

Результати дослідження. Найперше слід зазначити, що організація міжнародних наукових проєктів, а в їх рамках чи поза ними і соцдосліджень, відбувається в особливо гострих умовах великої війни, виживання нашого народу і держави, кардинальної трансформації світової політичної системи і змін у поведінці суб'єктів міжнародних відносин, існуючих та нових глобальних викликів і транснаціональних загроз, які переживає Україна, а з нею й увесь цивілізований світ. В таких умовах доводиться проводити нашу освітянську і наукову роботу, до того ж у цих умовах фактично завершується названий вище проєкт ТЦЖМ. При цьому його учасники і наразі не сповільнюють темпи, а розвивають багаті та напрацьовані зв'язки з партнерами в Україні та за її межами, а з окремими з них, попри усі виклики, змогли піднятися на вищий щабель співпраці.

Найперше йдеться про співробітництво в рамках зазначених проєктів з науковцями сусідніх країн – членів ЄС, а також з більш «далекими» партнерами, зокрема з Республіки Казахстан, Грузії, Молдови та інших країн. Свідченням цього є те, що при проведенні науково-освітніх заходів Центру Жана Моне УжНУ співорганізаторами та активними учасниками є наукові та освітні заклади з Румунії, Словаччини, Чехії, Польщі, Угорщини, беруть у них участь науковці зі Словаччини, а також наші колеги з Республіки Казахстан. З ними плідно співпрацюємо як у рамках реалізації науково-освітньої програми ЄС Еразмус+, напряв Жана Моне, так і між УжНУ – ЄНУ в цілому. До речі, науковці кафедри міжнародних відносин ЄНУ ім. Л.М.Гумільова (м. Астана) успішно завершили проєкт «Кафедра Жана

Моне» і своїми досягненнями щиро поділилися з нашими слухачами літніх шкіл, у наукових статтях та навчальних посібниках, підготовлених ТЦЖМ УжНУ.

Як ми дедалі більше пересвідчуємося, одним із найефективніших нині є співробітництво саме в рамках реалізації міжнародних проєктів. Тут відбуваються численні колективні наукові та освітні заходи, застосовуються системні підходи при аналізі наукових проблем чи проблемних ситуацій, відпрацьовуються набуті методології та методики їх досліджень, новітніх наукових пошуків, підготовки, організації та проведення різноманітних науково-освітніх заходів за їх результатами, запровадження за їх результатами того чи іншого науково-освітнього та практичного досвіду, публікація наукових статей, монографій та навчальних посібників. Це системний симбіоз наукових досягнень та їх запровадження у систему академічної освіти, свідчення прямого доступу викладачів і студентів до передового досвіду ЄС та міжнародних проєктів в Україні. Назву лише найголовніші з таких заходів, здійснених у рамках реалізації міжнародного проєкту Центру Жана Моне УжНУ.

Так, упродовж 27 місяців команда Центру Жана Моне в УжНУ разом зі своїми колегами та партнерами із сусідніх країн ЄС, а також Казахстану провели:

- 4 міжнародні науково-практичні конференції та засідання міжнародних круглих столів за актуальними науково-освітніми проблемами;
- 9 літніх, осінніх та зимових науково-освітніх шкіл, тренінгових курсів за науково-освітніми програмами ЄС Еразмус+ (напряом Жана Моне);
- опубліковано матеріали у 3 спеціальних випусках збірника наукових праць «Міжнародний науковий вісник» та фаховому журналі «Геополітика України: історія і сучасність» УжНУ;
- видано 5 навчальних посібників, а до того в рамках цього ж проєкту буде видано зусиллями викладачів-дослідників ще 2 навчальні посібники та 2 монографії та дидактичні матеріали (монографії та номер «Міжнародного наукового вісника» - англійською мовою);
- на базі ТЦЖМ пройшли стажування два зарубіжних партнери-докторанти та понад 40 магістрантів і студентів із наукових установ УжНУ та наших партнерів;
- команда ТЦЖМ опублікувала понад 70 наукових статей, у тому числі у виданнях наших партнерів-жанмоністів;
- провели спільне із словацькими колегами з Інституту суспільних наук Словацької академії наук (м. Кошице), директоркою Анкою Калістовою та професором цього ж Інституту Маріаном Гайдошем міжнародне соціологічне дослідження на тему «Міграція та зміни клімату»;
- здійснили спільно з органами місцевого самоврядування низку просвітницьких заходів на території міста Ужгород і Карпатського регіону;
- як особливий напрям виділяємо плідне і багаторічне співробітництво науковців кафедр УжНУ і Центру Жана Моне з директором Інституту соціальних

проблем (м. Братислава, СР) Григорієм Месежніковим та координатором проекту «Кафедра Жана Моне», професоркою кафедри міжнародних відносин ЄНУ ім. Л.М.Гумільова Жанар Медеубаєвою (м. Астана), які брали активну участь у низці міжнародних заходів, що відбулися на базі ТЖЖМ за цей період. Нашу співпрацю і надалі будемо активно продовжувати.

Висновки

1. Наведені приклади - результат ефективної роботи команди ТЦЖМ (свідченням цього є і нагорода ЄС), а разом з тим і взаємного корисного співробітництва в ході проведених наукових досліджень та науково-практичних запроваджень досвіду ЄС в УжНУ та органах управління і самоврядування краю.

2. Зазначене співробітництво здійснюється в надскладній міжнародній ситуації, в умовах зменшення фінансових асигнувань на науково-освітню діяльність, особливо на підтримку та розвиток суспільних наук. Між тим в ускладнених міжнародних відносинах вкрай важливо підвищувати роль і практичну значимість саме гуманітарних наук, оскільки їх подальший вплив на модернізацію і піднесення суспільної свідомості населення, донесення до громадян правдивої інформації щодо кардинальних змін, об'єктивну орієнтацію у процесах, які відбуваються в країні та у світі, боротьбу з фальсифікаціями дедалі збільшуватиметься.

3. В нинішніх глобальних умовах вирішенню цих завдань ефективно сприяє співфінансування саме міжнародних проєктів типу програми ЄС Еразмус+ Жана Моне, а також їм подібних, які допомагають вивчати і застосовувати досвід країн ЄС, наших сусідів, а також партнерів з інших країн на теренах України. Реалізація зазначених проєктів не лише допомагає виживанню та розвитку гуманітарної науки, а й сприяє процесу подальшого зближення та взаємоінтеграції суспільних наук сусідніх країн, здійсненню євроінтеграційних прагнень науковців та освітян України, загалом посиленню відчуття належності наших громадян до єдиної цивілізаційної європейської спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Динаміка поширення серед населення наративів щодо розколу українського суспільства, 06.01.2023. URL:<https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1171&page=1&fbclid=IwAR1pdHwVJstJRJKzqcKi6TcNZH2se6R1caDvYTyZ6TA44nL5qOn-ms5SNyI> та Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022 р. Володимир Кулик, 07.01.2023. URL:https://zbruc.eu/node/114247?fbclid=IwAR3hYhHRekiYpy5Q__0BCwtZlOCTbDxeJEoL8ewFNOGsei1T7eF6si7_R3E. Вхід: 09.01.2023 та https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1242&page=1&fbclid=IwAR0-l-kxCTFh_p18b3IfABbGZ9MsrFFRyubG4o5dFTH5cMpiVzu1648cuI_aem_th_AZTkUwVOlhMf-EAOyXJWqPc12IUSafBpWnhOa4h8POMKBd2xjfNGznTiu8mjn5xIh10. Дата звернення: 10.06.2023
2. Високий рівень національної стійкості. URL: <https://life.nv.ua/ukr/socium/chimvidriznyayutsya-rosiyani-ta-ukrajinci-sociolog-pro-te-shcho-viyavila-viyana-novini>

- ukrajini-50248594.html. Роман Фещенко, 9.06.2022. Дата звернення: 06.05.2022; Інтерв'ю Євгена Головахи, URL: https://m.youtube.com/results?search_query=https%3A%2F%2Fwww.youtube.com%2Fwatch%3Fv%3DA7XvTkzsvY8&fbclid=IwAR0YoeKD8ku7mmiFj9jbKOKrPkFEgw_yU53JPGtcOJKDciN5bKPPSohVt0. 10.01.2023. Вхід: 12.01.2023. та Фонд Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва. <https://dif.org.ua/about>. Вхід: 12.06.2023. <https://zn.ua/ukr/POLITICS/jevhen-holovakha-koruptsiju-slid-vikrivati-tse-polipshiti-imidzh-ukrajini-v-jevropi.html> - Євген Головаха: «Корупцію слід викривати. Це поліпшить імідж України в Європі». Дата звернення: 18.03.2023.
3. У 2030 році нас буде 30 млн. URL: <https://life.nv.ua/ukr/socium/viyna-v-ukrajini-ta-evakuaciya-meshkanciv-skorotit-naselennya-do-30-mln-novini-ukrajini-50247390.html>. Ірина Крикуненко. 07.06.2022. Дата звернення: 08.06.2022.
  4. Як змінились українці через війну. URL: <https://life.nv.ua/ukr/socium/viyna-v-ukrajini-yak-zminilosya-suspilstvo-rozpovidaye-doslidnicya-interv-yu-nv-50229391.html>. Ольга Духніч. 30.05.2022. Соціологічна групи «Рейтинг». Дата звернення: 06.05.2022.
  5. Slovensko a agresia Ruska proti Ukrajine: politika a verejnost'. Grigorij Mesežnikov, Zora Bútorová. <https://www.ivo.sk/8870/sk/projekty/slovensko-a-agresia-ruska-proti-ukrajine-politika-a-verejnost>, Kto hrá ruskú ruletu na Slovensku. Grigorij Mesežnikov, Ján Bartoš. Vydavateľ: Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2021, http://www.ivo.sk/8765/sk/aktuality/nova-publikacia-ivo-kto-hra-rusku-ruletu-na-slovensku?utm_source=mailing_sk&utm_content=8765&utm_campaign=20210312. Російські нарративи в Словаччині: хто і як їх здесь распространяет. Grigorij Mesežnikov, 8.12.2020, reform.by. Дата звернення: 10.12.2022.
  6. Vojna Ruska proti Ukrajine Pohľad zo Slovenska. Zora Bútorová, Grigorij Mesežnikov. Vydavateľ: Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2022. [https://www.ivo.sk/buxus/docs//publikacie/subory.Vojna_Ruska_proti_Ukrajine_2022.pdf](https://www.ivo.sk/buxus/docs//publikacie/subory/Vojna_Ruska_proti_Ukrajine_2022.pdf). та Pravcový extrémizmus na Slovensku. Výzva pre demokraciu a európske hodnoty. Zora Bútorová, Grigorij Mesežnikov. Vydavateľ: Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2022. URL: https://www.ivo.sk/buxus/docs//publikacie/subory/Pravcovy_extremizmus_na_Slovensku_2022.pdf. Дата звернення: 16.12.2022.
  7. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/06/5/7163047/>, URL: <https://www.globsec.org/sites/default/files/2023-05/GLOBSEC%20TRENDS%202023.pdf>,
  8. URL: https://tyzhden.ua/timoti-garton-esh-nam-potribna-dekolonizatsiia-zakhidnoi-dumky/?utm_source=fb&utm_medium=cpc&utm_campaign=timoti-garton-esh-nam-potribna-dekolonizatsiia-zakhidnoi-dumky&fbclid=IwAR3TT26yeNnGeLuGoSD0gcuhulJ8gfP3N5psZ2wWBtZU-3IresDKaxlGA_aem_AYVEAjEhsqB6IITdh1da6b8L97vMTU-rurqNQRn7M773cH0kh8SYSrpv5pWgNax3UDuo5HXutOSvGXC1NONM5WwRV_SHxV1Zt9pgwDlkoB8M6_AdIDbOsumK2n8T41_f6M.
  9. Ольга Крокинская. О социологии войны. URL: <https://freemoscowuniversity.pubpub.org/pub/p-3-1-krokinskaja/release/2?readingCollection=54fbd417>. Там же, Журнал Свободного университета «Палладиум № 3».
  10. Петро Токар. Ціннісні орієнтири студентської молоді щодо міграції та інших глобальних викликів напередодні російсько-української війни (за результатами соціологічних досліджень) // Геополітика України: історія і сучасність: зб.н.пр. Вип.1 (28). Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2022. С. 89-97.
  11. Артёмов І.В., Віднянський С.В., Тодоров, І.Я, Токар П.В. Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи реалізації (2014-2022 рр.): монографія. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2022. 284 с.
  12. Імміграція і транснаціоналізм: навчальний посібник / Анакіна Т.М., Гай-Нижник П.П. та ін.; за ред. П.В. Токаря. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2023. 372 с.

13. Петро Токар. Соціологія війни: дослідження та оцінки // Геополітика України: історія і сучасність: зб. наук. праць. Вип. (29). Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2022. С. 182-200.
14. URL:<https://www.facebook.com/100063633834989/posts/pfbid02CZGE8eBtncCsen7SgNW9kX7JoeTPUnhV556Je5LrFHzqubciQrkyppAKcEPdp8yl/>

REFERENCES

1. Dynamika poshyrennya sered naseleння naratyviv shchodo rozkolu ukrayins'koho suspil'stva [The dynamics of the spread among the population of narratives about the split in Ukrainian society]. *kiis.com.ua*. Retrieved from <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1171&page=1&fbclid=IwAR1pdHwVJstJRJKzqcKi6TcNZH2se6R1caDvYTyZ6TA44nL5qOn-ms5SNyI> [in Ukrainian], *Mova ta identychnist' v Ukrayini na kinets' 2022 r.* [Language and identity in Ukraine at the end of 2022]. *zbruc.eu*. Retrieved from https://zbruc.eu/node/114247?fbclid=IwAR3hYhHRekiYpy5Q__0BCwtZIOCTbDxeJEoL8ewFNOGsei1T7eF6si7_R3E [in Ukrainian].
2. Vysokyy riven' natsional'noyi stiykosti [High level of national stability]. *life.nv.ua*. Retrieved from <https://life.nv.ua/ukr/socium/chim-vidriznyayutsya-rosiyani-ta-ukrajinci-sociolog-pro-te-shcho-viyavila-viyana-novini-ukrajini-50248594.html> [in Ukrainian].
3. U 2030 rotsi nas bude 30 mln [In 2030, there will be 30 million of us]. *life.nv.ua*. Retrieved from <https://life.nv.ua/ukr/socium/viyana-v-ukrajini-ta-evakuaciya-meshkanciv-skorotit-naseleння-do-30-mln-novini-ukrajini-50247390.html> [in Ukrainian].
4. Yak zminyls' ukrayintsi cherez viynu [How Ukrainians changed because of the war]. *life.nv.ua*. Retrieved from <https://life.nv.ua/ukr/socium/viyana-v-ukrajini-yak-zminilosya-suspilstvo-rozpovidaye-doslidnicya-interv-yu-nv-50229391.html> [in Ukrainian].
5. Slovensko a agresia Ruska proti Ukrajine: politika a verejnosc'. Grigorij Mesežnikov, Zora Bútorová. Retrieved from <https://www.ivo.sk/8870/sk/projekty/slovensko-a-agresia-ruska-proti-ukrajine-politika-a-verejnost> [in Slovak], *Kto hrá ruskú ruletu na Slovensku*. Grigorij Mesežnikov, Ján Bartoš. Vydavateľ: Inštitút pre verejnú otázku, Bratislava 2021, Retrieved from http://www.ivo.sk/8765/sk/aktuality/nova-publikacia-ivo-kto-hra-rusku-ruletu-na-slovensku?utm_source=mailing_sk&utm_content=8765&utm_campaign=20210312 [in Slovak].
6. *Vojna Ruska proti Ukrajine Pohľad zo Slovenska*. Zora Bútorová, Grigorij Mesežnikov. Vydavateľ: Inštitút pre verejnú otázku, Bratislava 2022. Retrieved from https://www.ivo.sk/buxus/docs//publikacie/subory.Vojna_Ruska_proti_Ukrajine_2022.pdf. *ta Pravicový extrémizmus na Slovensku. Výzva pre demokraciu a európske hodnoty*. Zora Bútorová, Grigorij Mesežnikov. Vydavateľ: Inštitút pre verejnú otázku, Bratislava 2022. Retrieved from https://www.ivo.sk/buxus/docs//publikacie/subory/Pravicovy_extremizmus_na_Slovensku_2022.pdf [in Slovak].
7. Retrieved from <https://www.euointegration.com.ua/news/2023/06/5/7163047/>, Retrieved from <https://www.globsec.org/sites/default/files/2023-05/GLOBSEC%20TRENDS%202023.pdf> [in Ukrainian].
8. Retrieved from https://tyzhden.ua/timoti-garton-esh-nam-potribna-dekolonizatsiia-zakhidnoi-dumky/?utm_source=fb&utm_medium=cpc&utm_campaign=timoti-garton-esh-nam-potribna-dekolonizatsiia-zakhidnoi-dumky&fbclid=IwAR3TT26yeNnGeLuGoSD0gcuhuhlJ8gfP3N5psZ2wWBtZU-3IresDKaxlGA_aem_AYVEAJEhsqB6IITdh1da6b8L97vMTU-rurqNQRn7M773cH0kh8SYsrp5pWgNax3-UDuo5HXutOSvGXC1NONM5WwRV_SHxV1Zt9pgwDlkoB8M6_AdIDbOsumK2n8T41_f6M [in Ukrainian].
9. Ol'ga Krokinskaya. O sotsiologii voyny [On the sociology of war]. Retrieved from <https://freemoscowuniversity.pubpub.org/pub/p-3-1-krokinskaja/release/2?readingCollection=54fbd417> [in Russian].

10. Tokar, P. (2022). Tsinnisni oriyentyry student's'koyi molodi shchodo mihratsiyi ta inshykh hlobal'nykh vyklykiv naperedodni rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny (za rezul'tatamy sotsiolohichnykh doslidzhen') [Value orientations of student youth regarding migration and other global challenges on the eve of the Russian-Ukrainian war (based on the results of sociological research)]. *Heopolytika Ukrayiny: istoriya i suchasnist'* - *Geopolitics of Ukraine: history and modernity*, 1 (28), 89-97. Uzhhorod: DVNZ «UzhNU» [in Ukrainian].
11. Art'omov, I.V., Vidnyans'kyy, S.V., Todorov, I.YA, Tokar, P.V. (2022). *Yevropeys'ka ta yevroatlantychna intehtratsiya Ukrayiny: stan i perspektyvy rea-lizatsiyi (2014-2022 rr.)* [European and Euro-Atlantic integration of Ukraine: status and prospects of implementation (2014-2022)]. Uzhhorod: DVNZ «UzhNU» [in Ukrainian].
12. Anakina, T.M., Hay-Nyzhnyk, P.P. (2023). *Immihratsiya i transnatsionalizm* [Immigration and transnationalism]. (the editorship P.V. Tokar). Uzhhorod: DVNZ «UzhNU» [in Ukrainian].
13. Tokar, Petro (2022). Sotsiolohiya viyny: doslidzhennya ta otsinky [Sociology of war: research and assessments]. *Heopolytika Ukrayiny: istoriya i suchasnist': zb. nauk. prats'* - *Geopolitics of Ukraine: history and modernity: coll. of science works* 29, 182-200. Uzhhorod: DVNZ «UzhNU» [in Ukrainian].
14. Retrieved from <https://www.facebook.com/100063633834989/posts/pfbid02CZGE8eBtnCcsen7SgNW9kX7JoeTPUnhV556Je5LrFHhzqubciQrkyppAKcEPdp8yl/> [in Ukrainian].